

Kırgızistan'da Din Eğitimi ve Din(i) Eğitim Modelleri

Kadri AĐĐÜN¹

Öz

Bağımsızlıkla birlikte Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Yüksek Konsey tarafından 16 Aralık 1991 tarihinde yasal anlamda düzenleme adına "Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar Kanunu" kabul edilerek Kırgızistan vatandaşlarının hangi dini inançtan olursa olsun din alanındaki hak ve özgürlükleri devlet güvencesi altına alındı. Bu durum 1993 yılında kabul edilen Anayasa ile ve bunun 2007 yılındaki referandumla değiştirilmiş olan yeni şekli, din-devlet ilişkilerinde laiklik anlayışını getirmiştir. Dini özgürlükler yasal güvence altına alınmıştır. Din alanındaki yasal çerçeveye insan hakları ile ilgili "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" başta olmak üzere, Avrupa parlamentosunun insan haklarıyla ilgili kararları, Sivil ve Siyasi Haklarla İlgili Uluslararası Paktı ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi çok sayıda uluslararası kurumlarla yapılan anlaşmalar da katkı sağlamıştır. Kırgızistan dini eğitiminin ve din eğitimi meselelerinin kapsamlı iyileştirme çabaları göze çarpmaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılarak Kırgızistan'da din eğitim ve öğretim tarihi süreci, gelişimi ve güncel durumu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnanç özgürlüğü, Din eğitimi, Bağımsızlık, Eğitim, Yöntem

Religious Education and Religious Education Models in Kyrgyzstan

Abstract

After Kyrgyz Republic gained independence, the Supreme Council of the Kyrgyz Republic adopted the "Law on Freedom of Conscience and Religious Organizations" on 16 December 1991 for legal regulation, which guaranteed the rights and freedoms of citizens of Kyrgyzstan in the field of religion. This situation brought an understanding of secularism into religious-state relations, especially with the adoption of the constitution in 1993 and its referendum in 2007. Thus religious freedoms are guaranteed by law. Agreements with many international organizations, such as the Universal Declaration of Human Rights, the decisions of the European Parliament on human rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and the Organization for Security and Cooperation in Europe, have also contributed to the legal framework in the field of religion. Comprehensive efforts to improve religious education and issues of religious education in Kyrgyzstan are highlighted. This study examined the historical process, development and current state of religious education and training in Kyrgyzstan using qualitative research methods.

Key Words: Freedom of belief, Religious education, Independence, Education, Method

Atıf İçin / Please Cite As:

Ađđün, K. (2023). Kırgızistan'da din eğitimi ve din(i) eğitim modelleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 407-423. doi:10.33206/mjss.1264325

Geliş Tarihi / Received Date: 13.03.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.03.2023

¹ Dr - Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, kadri.aggun@manas.edu.kg

 ORCID: 0000-0003-1432-7656

Giriş

Kırgızlar'ın Rus hakimiyetine girmeleri 19. Yüzyılın sonlarına rastlamakta ve hakimiyet altına alındıkları bu dönemde Rus rejimi tarafından baskıya maruz kalmışlardır. Özellikle din tanımayan bir ideolojiye sahip SSCB'nin 1917'den 1991 yılına kadar hâkimiyetinde kaldığı dönemde din ve milliliğe karşı bu baskı daha yoğun hissedilmiştir. (Danıyarov, 1963) Bu ateist ideolojinin baskılamalarına ve olumsuz etkilerine rağmen Kırgızlar, kültürel değerlerini ve inançlarını koruyabilmişler, ancak bu değerleri koruma, geliştirme ve güçlendirmede bir çok imkandan da mahrum bırakılmışlardır (Erdem, 2001). Materyalist komünist rejimin etkisiyle dini kurumları kısıtlanan halk, dinî bilgileri bir sistem dahilinde öğrenme ve öğretme yerine, mevcut durumu muhafaza etmeye ve siyasal erkin dikkatini çekmeyecek şekilde bir kısım dinî pratikleri uygulamaya çalışmıştır. Böylece Kırgızlar, o dönemlerde her ne kadar hakimiyeti altındaki devletin eğitim sistemiyle ve rejimin uygulamalarıyla barışık bir görüntü sergilemeye çalışmışlarsa da Müslüman kimliklerinden, gelenek ve göreneklerinden kopmamışlardır. Dini vecibelerini, inançlarını geleneklerinin ve göreneklerinin içinde yaşatmaya çalışmışlardır².

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte "*Kırgızistan Sovyet Cumhuriyeti*", tarihe karışmış ve Kırgızistan 15 Aralık 1990'da egemenliğini, 31 Ağustos 1991 tarihinde de bağımsızlığını ilan etmiştir. Kırgız Cumhuriyeti Anayasası 5 Mayıs 1993 tarihinde Parlamento'da oy birliği ile kabul edilmiştir. Aynı tarihte Yüksek Şura Genel Kurul Toplantısı'nda alınan kararla, ülkenin resmi adı "*Kırgız Cumhuriyeti*" olmuştur.

Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da siyaset, ekonomi, kültür, eğitim gibi pek çok alanda düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Ancak bu düzenlemelerin içinde en dikkati çeken din-devlet ilişkileri konusunda yapılanlardır. Din-devlet ilişkisi ile ilgili düzenlemeler, ülkede din ve din eğitimi alanında yeni yapılanmaları beraberinde getirmiş, din-devlet ilişkilerine yeni bir statü kazandırmış ve dini hayatın ve din eğitiminin canlanmasını sağlamıştır.

Din-devlet ilişkileri ile ilgili ilk düzenlemeler 1991 tarihli "*İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar*" kanunu (N 657-XII sayılı "O svobode veroisповedaniya i religioznih organizasiyah" kanun.) ile 5 Mayıs 1993 tarihli "*Kırgız Cumhuriyeti Anayasası*"dır. 1991 Kanunu ve 1993 Anayasası din-devlet ilişkilerindeki liberal yaklaşımıyla ülkede din alanında özgür bir ortam oluşturmuştur. Her iki metinde, vatandaşlara dinlerini yaşamak, yaymak, ibadetlerini yerine getirmek, dinî kurumlar oluşturmak, din eğitimi almak, dinlerini öğrenmek ve gerekirse onun için yurt dışına bile gitmek için geniş haklar tanınmıştır. Bu durum, Kırgızistan'da radikal inanç ve grupların yayılmasına, izinsiz dini kurum ve okulların ortaya çıkmasına, İslam fanatizminin artmasına da zemin hazırlamıştır. Örneğin yasaklanmasına rağmen "Hizb-ut-Tahrir" gibi radikal bir partinin mensupları giderek artmıştır. Bunun üzerine devlet, din ve vicdan özgürlüğü ilkesinden vazgeçmemek kaydıyla dini konulardaki sorunlara karışmamak ya da kayıtsız kalmak tutumundan 1996'dan itibaren vazgeçmeye başlamıştır. Bu amaçla, 1996 yılında ülkede din alanında faaliyetlerini yürüten veya bunun için dışarıdan gelen tüm dinî cemaatleri, kurumları, kişileri kayda almak, kontrol etmek ve din alanında meydana gelen süreçleri takip etmek için Cumhurbaşkanlığına bağlı Din İşleri Devlet Komisyonu kurulmuştur. Devlet, din alanında dinler arası hoşgörüyü geliştirmek, toplumdaki istikrarı korumak için bir dizi kararname de çıkarmıştır (Murzaraimov, 2018: s.15). Ancak bu düzenlemelerle dini grupların faaliyetlerinin kontrol altına alınması amaçlanmıyorsa da istenilenler tam olarak gerçekleştirilememiştir. Elde edilen tecrübelerle Kırgızistan'da din-devlet ilişkilerini yeniden şekillendirmek için önce 31 Aralık 2008 tarihinde 282 sayılı "O svobode veroisповedaniya i religioznih organizasiyah v Kırgızskoy Respublike (Kırgızistan Cumhuriyetinde İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar)" ile ilgili yeni din kanunu kabul edilmiş ardından da 3 Şubat 2014 tarihinde gerçekleşen Güvenlik Konseyi toplantısında, ülkedeki mevcut dinî durum, din-devlet ilişkileri ve devletin dinî politikası bir daha gözden geçirilerek, farklı dine mensup kişiler arasındaki anlaşmazlıklar ve devlet yapısını sarsacak zararlar gibi olumsuz faktörleri engellemek amacıyla, Anayasa ve yasalar çerçevesi dahilinde tüm dinî kuruluşların faaliyetlerini ve kayıt işlemlerini düzenleyen net bir sistemin oluşturulması ön görülmüştür. Sonuncusu ile 2014-2020 yılları için yeni devlet politikası konseptinin hazırlanması hedeflenmiştir (Veçerniy Bişkek, 2022).

Yürürlükteki Anayasa, 1993 Anayasasının zaman içinde yapılan bazı değişikliklerle 2010 yılında kabul edilmiş şeklidir. Kırgızistan Anayasası'nın temelini insan hak ve hürriyetlerine önem verilip korunması, düşünce ve fikir özgürlüğü, herkesin dil, din, ırk, cinsiyet konusunda kanun karşısında eşit olduğu ve aynı haklara sahip olduğu gibi temel demokratik ilkeler oluşturmaktadır. Anayasanın 1. maddesinin 1. fıkrasında

² Kırgızistan'da 1991 yılı öncesi dini durum için bkz. "İsaeva, G. ve Amirayev, R. (2012). Nekotone voprosi stanovleniya gosudarstvennoy politiki Kırgızskoy Respubliki V Religioznoy Sfere. Nauka İ Noviyе Tehnologiy journal, 9, 242-247."

“Kırgızistan Cumhuriyeti (Kırgızistan) egemen, demokratik, hukuk, laik, üniter, sosyal devlettir.”; 16. maddesinin 2. fıkrasında, “Kırgızistan Cumhuriyetinde herkes dine inanma, dinî örf ve adetlerini yerine getirme özgürlüğüne sahiptir.”; 7. Maddede, “Kırgız Cumhuriyeti’nde, hiçbir din, resmi ya da zorunlu olarak kabul edilmez. Din ve kültler devletten ayrılmıştır. Dinî kurumların ve din adamlarının, devlet organlarının faaliyetlerine müdahale etmeleri yasaklanmıştır.”; 4. maddesinin 4. Bendinde “Dine, etnik kökene, dayalı siyasî partilerin kurulması, dinî kurumların siyasî amaçlar gütmeleri; anayasal düzeni değiştirmeye yönelik ulusal güvenliğine tehdit oluşturmak, sosyal, ırksal, etnik ve dinî nefreti körüklemek için siyasî hedefleri güden, siyasî partilerin, kamu ve dinî kurumların, bunların temsilciliklerin ve şubelerin faaliyeti yasaklanmıştır.” gibi ilkelerle de devletin dini inanç ve oluşumlarla ilişkisi belirlenmiştir. (Konstitutsya Kırgızskoy Respubliki,1993; Konstitutsya Kırgızskoy Respubliki 2010).

Anayasa’da din-devlet ilişkileri ile ilgili temel ilkeler yer alırken bu ilişkinin bir parçası olarak din eğitimi ve öğretimi ile ilgili ilke ve uygulamalar, 1991 “İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar Kanunu” ve din ile ilgili çıkarılan daha sonraki yıllardaki kanun ve kararnamelerde yer almıştır. Örneğin 1991 Kanununun 6. Maddesi okulların dini kurumlardan ayrılığı ve din eğitimi ile ilgili konuları içermektedir:

“Kırgızistan Cumhuriyeti’nde devletin eğitim sistemi, dinî kuruluşlardan ayrıdır. Dinî tutumları ne olursa olsun, bütün vatandaşlara değişik eğitim kademelerine erişim hakkı tanınır. Vatandaşlar tek başına veya topluca, seçtikleri dilde din eğitimi alabilirler. Usulüne uygun olarak kayıtlı tüzüklere sahip olan dinî organizasyonlar, kendi tüzüklerine uygun olarak çocuk ve büyüklerin dinî eğitimi için eğitim kurumlarını ve gruplarını oluşturmak, başka eğitim imkanlarını sunmak ve bunun için sahip oldukları veya kiradıkları binaları kullanmak hakkına sahiptirler. Çocukların dinî eğitim almaları ancak anne-babanın veya velilerinin izni ile olabilmektedir. Dinî eğitim öğretimi veren kişilerin, kendilerinin de dinî eğitim almış olmaları ve faaliyetlerini yürütebilmek için ilgili dinî merkezlerden izin almaları gerekmektedir. Yetismekte olan neslin ablâk ve manevî eğitim ihtiyaçları için okullarda mümkün olduğunca ablâk ve maneviyat derslerine yer verilir. Bunun için, öğretmenler yerel millî eğitim organları tarafından seçilir.” (İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar Kanunu, 1992, 1. bölüm, 6. Madde).

1991 Kanunu, 2008 yılında çıkarılan “İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar Kanunu” çıkıncaya kadar yürürlükte kalmıştır. 2008 Kanunu’nda eğitim ve din ilişkileriyle ilgili düzenlemeler, Kanunun “Eğitim Verme ve Din” başlıklı 6. maddesinde açıklanmıştır:

1. “Vatandaşlar hangi dine mensup olduklarına bakılmaksızın devlet eğitiminin her çeşit ve düzeyinde eğitim alma hakkına sahiptir.
2. Dini eğitim veren kurumların haricinde devletin eğitim kurumlarında dini kurumları oluşturmaya izin verilmez.
3. Kırgız Cumhuriyeti mevzuatınca belirlenen usul uyarınca tescil edilen dini kuruluşlar, çocuk ve yetişkinlerin dini eğitimi için kendi tesislerini kullanarak kendi kaynaklarından finanse edilen dini eğitim kurumları oluşturma ve sürdürme hakkına sahiptir.
4. Dini kurumlar, Kırgız Cumhuriyeti mevzuatınca belirlenen usul uyarınca, din adamlarının ve ihtiyaç duydukları din görevlilerinin eğitimi için dini eğitim kurumlarını oluşturma hakkına sahiptir.
5. Vatandaşlar, Kırgız Cumhuriyeti “Eğitim ile İlgili” Kanunu’na göre zorunlu genel ortaöğretim eğitimini aldıktan sonra yüksek ve orta dini öğretim kurumlarında eğitim almaya kabul edilir.
6. Dini eğitim kurumlarında dini disiplinleri öğreten kişiler, özel bir dini (manevi) eğitime sahip olmalı ve faaliyetlerini uygun bir belge ile onaylanması gerekir ve içinde buldukları dini organizasyonun ilgili yönetim organı ile istişare ederek yürütmelidirler.
7. Her düzeyde eğitim için dini disiplinlerin bireysel olarak öğretilmesi yasaktır.
8. Genel eğitim niteliğine sahip dini disiplinlerin öğretilmesi, eğer Kırgız Cumhuriyeti mevzuatına aykırı değilse, devlet eğitim kurumlarının programlarına dahil edilebilir. 9. Dini eğitim kurumları, Kırgız Cumhuriyeti topraklarında faaliyet gösteren eğitim kurumlarının tüm hak ve görevlerinden yararlanırlar.” (2008 İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar Kanunu, 2009, 1. bölüm, 6. Madde).

2008 Kanunu’nun “Dini Eğitim Kurumlarının Tescili” başlıklı 13. maddesinde dini kurumların oluşumu ve çalışması ile ilgili yasal çerçeve belirlenmiştir. Buna göre, dini eğitim kurumlarının, Din İşleri Devlet Komisyonu’na kayıt yaptırmaları zorunludur; bu organa kayıt yaptırmadan dini eğitim vermek yasaktır; dini eğitim kurumunun kurucuları tarafından onaylanan devlet ve resmi dillerde dört nüshada hazırlanmış olan tüzük yapma toplantısının protokolü, dini eğitim kurumunu oluşturma ile ilgili kararı veya sözleşmesi; kurucuların kişisel bilgileri; kurucuların tüzüğünün dini kurum olarak kayda alma ile ilgili lisansının noter onaylı kopyaları; kurucular tarafından onaylanan öğretim müfredatı, öğretmenlerin kalite

göstergesi; ilgili organlardan sertifika-sonuç alma (sıhhi-epidemiolojik, yangın), faaliyetlerini yürütmek için yerel yönetimin dini eğitim kurumuna izni; finansal kaynakların kullanılabilirliğinin teyidi; öğretmenlerin kalite personeli talep edilmekte ve bu işlemlerden sonra dini eğitim kurumuna eğitim faaliyetini yürütmesine dair belli bir lisans verilecektir (2008 İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar Kanunu, 2009, madde 13).

11 Nisan 2021 tarihinde halkoylamasıyla kabul edilen Kırgız Cumhuriyeti Anayasasının ilgili maddelerinde (9/2 ve 9/3) Din ve Devlet ilişkileri ile ilgili temel ilkeler daha önceki anayasa ve kanunlar ile aynıdır. Bunun yanında 2021 Anayasa'sının 3. Bölümünde "Toplumun Manevi ve Kültürel Değerleri" başlığının ilgili maddeleride yapılan çalışmaya konu olan yıllardaki anayasala ve kanunlarla aynılık göstermektedir (Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2021, madde 9).

Din eğitimi ile ilgili konuların yer aldığı metinlerden biri de "Savunma Konseyi'nin 2014 Yılındaki Yeni Din Konseptidir. Böyle bir metnin ortaya çıkması, 7 Nisan 2010 yılında meydana gelen kanlı olaylar, Güney Kırgızistan'da yaşanan Kırgız-Özbek çatışmaları, ülke içindeki aşırı ve yıkıcı dini örgütlerin faaliyetlerinin artması, anayasal düzeni, kişisel, kamusal ve devlet güvenliğini tehdit eden radikal ve aşırı ideolojilerin yayılması, dini grupların birbirlerine karşı sert tutum ve davranışları, tesettür, çok evlilik gibi dini konuların aşırı uçlarda tartışılması, din değiştirme olaylarına karşı gösterilen tepkiler ve benzeri olaylar sebebiyledir. Bu durum, Devleti toplumdaki durumu analiz etmeye ve din-devlet ilişkileri konusunda yeni bir konseptle zorlamıştır. Gelişen olaylar konseptin ağırlıklı olarak güvenlik üzerine olmasını gerektirmiştir (Baktıbaev, 2014). 28 Kasım 2013 tarihinde, Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneşi'nin görüşülmesi gereken meselelerin başında ülkedeki dini durum olmuştur. Birçok milletvekili dini durumun kötü olduğunu, dinde aşırılık ve terörizmin ülke güvenliğini için tehdit oluşturduğunu, din adına kurulan örgütlerin devlet tarafından kontrol edilmesini ve din-devlet ilişkilerinin bir daha gözden geçirilmesi gerektiğinin üzerinde durmuşlardır. Bunun için dini duruma düzeltmek için müdahale etmek amacıyla acil tedbirler alınmasını istemişlerdir (Baktıbaev, 2013). Kırgızistan'daki dini durumun ve din-devlet ilişkilerinin iyileştirilmesi ihtiyacı, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 21 Ocak 2013 tarihli Kararı'yla onaylanan "2013- 2017 Dönemi İçin Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi'nde" belirlenmiştir. 3 Şubat 2014' te Savunma Konseyi'nde dini alanı düzeltmek için alınan Karar üzerinde 7 Şubat 2014/24 Sayılı Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, "Kırgızistan Cumhuriyeti Savunma Konseyi'nin Dini Alanda Devlet Politikası Konusundaki Kararlarının Uygulanması ile İlgili" Kararname'yi imzalamıştır (Arslanbek, 2019). Bu, devletin Kırgızistan'da artık dinin ve dini örgütlerin yasal düzeni tehdit unsuru olarak ayrılıkçı bir varlık alanı bulamaması, yeniden farklı bir din-devlet ilişki modeline geçişin öngörülmesi anlamına gelmektedir. Bu konu ile ilgili bir çalışma komisyonu oluşturulmuş ve bu komisyon dini alanı düzenlemek için teorik çalışmalar başlatmıştır. Bu kararın uygulanması adına, Kırgız Cumhuriyeti Savunma Konseyi toplantısında 3 Kasım 2014 tarihinde onaylanan "2014-2020 Dönemi İçin Kırgız Cumhuriyeti'nin Dini Alandaki Devlet Politikası Konsepti" (Din Konsepti) kabul edilmiş ve 14 Kasım 2014/203 sayısı ile Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır. Böylece Kırgızistan devleti 5 (beş) senelik dini alandaki politikasını belirlemiştir (Arslanbek, 2019).

2014 Din Konsepti, her yönüyle dini alanın gelişmesi için metodolojik ve kavramsal temelleri, Kırgızistan devletinin din anlayışını ve konulara yaklaşımını, devletin din politikalarını yeniden şekillendirmek için ana yönlerini ve Kırgız toplumunun hukuksal, kültürel, dini ve sosyal alanlarındaki stratejik görevlerini tanımlamıştır. Bunlar, vicdan ve din özgürlüğünün sağlanması, laik devlet temelinde yeni bir Kırgızistan modeli kurulması, hukuki normatif yasalara düzenleme ve eklemelerin yapılması, dini organizasyonların faaliyetlerinin sınırlarının oluşturulması (diğer vatandaşların hak ve özgürlüklerinin ihlali, dinin siyasallaşması), devletin dini alanı düzenleme amacı ile müdahalesi (dinler içi faaliyetlere müdahalenin kısıtlanması), Kırgızistan'da vatandaşların dini radikalleşmesinin önlenmesi, ekstremist ve terörist faaliyetlerin önlenmesi, geleneksel İslam'ın (Hanefî ve Maturidi mezhebi) desteklenmesi, dini alanın radikalleşmesini önlemek için ılımlı İslam'ın ilerlemesini destekleyen politikanın yürütülmesi (Kırgız Cumhuriyeti Savunma Konseyi'nin kararı), dini okuryazarlığın artırılması ve din eğitimi düzeyinin kalitesi, dini durumu izlemek ve dini alanda güncel sorunları çözmek için uzmanlık ve analitik kapasitenin artırılmasıdır.

Konseptin tamamında hedeflenen amaçların gerçekleşmesi din eğitimiyle ilgili olmasına karşın, metinde yine de din eğitimi konusu özel olarak ele alınmıştır. Konseptte Kırgızistan'da din eğitiminin gelişim süreci dikkate alınarak problemlerin çözümüyle ilgili şu hususlara vurgulanmıştır:

Laik din eğitimi sistemini geliştirme; Din eğitiminin inanç ve inançsızlık karşında belirlenen laiklik ilkesi çerçevesinde verilmesi için Din Tarihi, Kültür Tarihi, Din Bilimleri Eğitimi bilim dalını düzenleme, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında din kültürünün temellerinin okutulması için eğitim-öğretim programlarının geliştirilmesi ve uygulanması.

Dini eserler ve tercüme; Devlet dillerinin (Kırgızca ve Rusça) dışındaki bütün bilimsel çalışmaları, dinler tarihini, dünya dinleri teorisini, günümüzdeki dini akımları kapsayan edebiyat ve kaynakları çevirmek.

Eğitim; Düşünce tarzı, din adına ve din alanında yapılan çalışmaların öğretilmesi, dini eğitimin geliştirilmesini sağlamak, belgelendirme, belli standartların uygulanması ve müfredatın birleştirilmesi.

Dini eğitim kurumlarının lisans alması; Dini eğitim alanında, dini eğitim kurumlarının legalizasyonu, sertifikalandırılması, eğitim programlarının içerik açısından birleştirilmesi ve radikal ideolojileri ve yönelmeleri önlemek için öğretim programı uygulamak.

Yabancı dini okullarda eğitim; Konsept, “Kırgızistan vatandaşlarının din eğitimi aldığı yabancı dini eğitim kurumlarının analizini yapma ve vatandaşları bu kurumlardaki eğitimin uygunluğu hakkında bilgilendirmek” önerisinde bulunmaktadır.

Dini eğitimin kalitesini arttırma; Konsept, din adamlarının ve din görevlilerinin eğitim seviyesini ve kalitesini arttırmak için şunları önermektedir: din adamları, devletin ilahiyat fakülteleri, bölümleri, din eğitimi ve devlet organlarının uzmanlarının katılımıyla merkezi bir eğitim sistemi oluşturmak, dini konular hakkında bilgilendirmek için devlet üniversitelerinin tüm bölümlerine, devlet kurumlarına, devlet memurlarına yönelik eğitim programlarının uygulanması (Din Konsepti, 2014). Böylece devlet din eğitimi doğru düzgün uygulama yolunda bu tarz bir politika izleyeceğini belirtmiştir. Konsept’te belirtilen temel problemlerin çözümünde yabancı ülkelerin tecrübelerini Kırgızistan’ın yerel şartında kullanacağını ve dini eğitim kurumlarının niceliğine değil niteliğine bakılacağını belirtmiştir (Arslanbek, 2019).

Kırgızistan’ın 1991 yılından itibaren genelde din-devlet ilişkileri özelde din eğitim öğretimi ile ilgili kanuni düzenlemeleri yukarıda özetlendiği gibidir. Bu çerçevede makalenin konusunu/problemlerini şu sorular oluşturmaktadır:

- Anayasal düzenlemeler Kırgızistan’da din eğitim ve öğretimi alanında nasıl bir yapılanma ortaya çıkarmıştır?
- Bu yapılanma içinde Kırgızistan’da hangi din(i) eğitim modelleri ortaya çıkmıştır?
- Bu dini eğitim modellerinden hangisi benimsenebilir? Niçin?

Araştırmanın temel amacı, Kırgızistan’da din-devlet ilişkileriyle ilgili anayasal düzenlemelerin ortaya çıkardığı din eğitim öğretimi sistemini, sistemin genel eğitimdeki yerini ve ilişkisini betimlemektir. Bu temel amaç çerçevesinde özellikle Kırgızistan’daki din eğitiminin bağımsızlıktan itibaren tarihsel gelişimini, benimsenen dini eğitim modellerini belirlemek ve bu modelleri değerlendirerek konuyu tartışmaya açmaktır.

Bu makale, tarama modelinde desenlenmiş nitel bir araştırmadır (Berg ve Lune, 2015). Nitel araştırmalar, araştırılan olay veya olguların miktarı, ortalaması, sayısı gibi ölçülebilir özellikleri yerine, daha çok detaylı olarak ve anlamaya dönük olarak yapılan, “nasıl, niçin” gibi sorularla ortaya çıkarılmaya çalışılan araştırmalardır (Denzin ve Lincoln, 1998). Bu bağlamda makalenin araştırma soruları için literatür taraması yapılmıştır. Doküman incelemesi yoluyla çalışma konusu ile ilgili yapılan akademik çalışmalar, kanunlar, kararnameler, yönetmelikler taranarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen nitel veriler doküman analizi tekniği ile incelenmiştir.

Kanuni Düzenlemelerin Ortaya Çıkardığı Din Eğitimi

Kırgızistan’da 1991 Din Kanunu ve 1993 Kırgızistan Anayasası laik bir devletin temelleri atılarak din ve devlet birbirinden ayrılmış, vatandaşlara din alanında geniş dini hak ve özgürlükler sağlanmış, dini kurumlara özgürce yapılanma ve faaliyet yapabilme imkânı verilmiştir. Böylece din eğitim öğretiminin büyük ölçüde genel eğitimin dışında dini kurumlar yoluyla yürütülmesi hedeflenmiştir. Din eğitiminden sorumlu ve din eğitimi veren kurumlar şunlardır.

Kırgızistan’da din eğitim öğretimi denetlemek, yürütmek ve konsept oluşturmakla sorumlu iki kurum vardır. Biri, 1990’dan önce Taşkent’e bağlı Kırgızistan Müslümanları Kadıyatı olan ve 1993 yılında bağımsızlığını ilan eden, resmi tüzel kişiliğini 1997’de kazanan bağımsız bir dini kurum olan Kırgızistan

Müslümanları Dini İdaresi (Müftiyat)dir. Diğeri ise Cumhurbaşkanlığına bağlı Din İşleri Devlet Komisyonu'dur. Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi ikinci kuruma bağlıdır.

Kırgızistan'da örgün din eğitimi veren kurumlar, Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresine bağlı kurumlar, sivil vakıflar yoluyla veya belli kişi ve gruplar tarafından kurulan bağımsız din eğitimi kurumları, Üniversiteler bünyesindeki kurumlar ve Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda verilen din eğitimidir. İslam dışındaki diğer inanç ve dinlerin din eğitimi öğretimi ise kendi dini kurumları tarafından yürütülmektedir. Yaygın din eğitimi ise Müftiyata bağlı mescitler ile dini gruplar tarafından açılan ev ve mescitlerde yapılan din eğitimi faaliyetleri ile gerçekleştirilmektedir.

Kırgızistan'da halkın din eğitimi ihtiyacını karşılayan Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresine bağlı medreseler, 3 yıllık Kur'an-ı Kerim ezberleme kursları, 2 yıllık ilköğretim medreseleri, 3 yıllık ortaöğretim medreseleri ile 4 yıllık yüksek medrese seviyesindeki İslam enstitüleri ve Kırgızistan İslam Üniversitesi'dir. Müftiyata bağlı bütün seviyelerde yüzün üstünde medresede yaklaşık sekiz bin öğrenci vardır (Kozukulov, 2020). Bunlar, Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi'nin standartlarına göre ve Din İşleri Devlet Komisyonu'nun sertifika onayı ile faaliyetlerini yapmaktadır. Medrese eğitiminde genellikle daha önceki İslam alimlerinin yazdığı kitaplar geleneksel yöntemlerle müderrisler tarafından okutulmaktadır. Fiziki şartları çok iyi olmayan medreselerin giderleri öğrenci velileri ve halkın yardımları ile karşılanmaktadır. 2013 yılında Müftiyat medreselerdeki eğitim programlarında bir standart getirmiş ve fiziki imkanları iyileştirmeye başlamışsa da bu kurumlardaki eğitim seviyesinin istenilen düzeye ulaştığı söylenemez. Mezunlarına Müftiyat tarafından diploma verilmekte ve bir kısmı medreselerde hocalık yapmakta bir kısmı müftiyat personeli bir kısmı ise mescitlerde imam olarak görev yapmaktadır. Müftiyata bağlı dini eğitim kurumlarının diplomaları Eğitim Bakanlığı'nın lisansını almadan faaliyetlerini sürdürdükleri için devlet tarafından tanınmamaktadır (Iusubov, 2015; Arslanbek, 2019; Bazarkulov, 2019).

Kırgızistan'da orta öğretim seviyesinde açılan ve devlet tarafından tanınan tek orta öğretim kurumu Türkiye tarafından finanse edilen 2013'te Oş İlahiyat Fakültesi bünyesinde eğitim öğretime açılan Oş İmam Hatip Lisesi'dir (Iusupov, 2015).

Kırgızistan'da müftiyatın yanı sıra sivil vakıflar yoluyla veya belli kişi ve gruplar tarafından kurulan ve finanse edilen medreseler de vardır. Bunlar medreseyi kurduktan sonra Müftiyata kayıt yaptırmakta ve alınan onay üzerine faaliyetlerini yürütmektedirler. Ancak ülkede Müftiyata kayıt yaptırmadan faaliyet gösteren medreseler de vardır (Iusubov, 2015). Vakıf veya kişiler tarafından kurulup faaliyet gösteren medreselerde de klasik İslam ile ilgili kitaplar okutulmakta ve geleneksel yöntemler uygulanmaktadır. Kırgızistan'da bağımsızlık sonrası açılan özel medreselerin çoğu Kırgız vatandaşları tarafından açılırken ilerleyen yıllarda daha çok Arap ülkeleri, Türkiye, İran ve Pakistan tarafından açılmıştır (Iusubov, 2015; Arslanbek, 2019; Kurbanova, 2014).

Kırgızistan'da dini eğitim sistemi içinde üniversitelerde açılan dini öğretim kurumları da vardır. Bunların bir kısmı ilahiyat fakültesi bir kısmı ise üniversite fakülte içinde bölüm olarak yer almaktadır. İlahiyat fakülteleri sırasıyla 1993 yılında Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat, 2001'de Oş Devlet Üniversitesi'ne bağlı Araşan Sosyal Bilimler İlahiyat Fakültesi, 2011'da Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve 2007'de İşenali Arabayev Kırgız Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'dir. İlahiyat Fakültelerinin üçü Türkiye devlet veya vakıf desteklidir. Lisans düzeyinde din eğitimi veren ilahiyat fakültesi mezunlarına devlet diploması verilmektedir. Üniversite içinde bölüm olarak açılan ve Kırgızca'da "Din Tanuu" olarak adlandırılan din bilimleri bölümleri vardır. Din bilimleri bölümü genellikle Sovyetlerin son dönemine doğru Felsefe ve Tarih Fakülteleri bünyesinde Din Bilimleri Dalı olarak açılan ve bağımsızlık sonrası da devam eden bölümlerdir. Bu bölümlerde İslam ve diğer dinler ana hatlarıyla öğretilmektedir (Iusubov, 2015; Aydar, 2009a; Aydar, 2009b,). Bunlar, Kırgız Milli Üniversitesi Din Tanuu (Din Bilimleri) Bölümü, Kırgız Rus Slavyan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi Dünya Kültürleri ve Dinleri Bölümü ve Kırgızistan Uluslararası İlahiyat bölümüdür. Kırgız Rus Slavyan Üniversitesi'ndeki bölüm 5 yıllık diğerleri ise 4 yıllık lisans eğitimi vermektedir. Bazılarında ise hazırlık sınıfları vardır. İlahiyat fakültelerinin programları İslami ilimler ile felsefe ve din bilimleri derslerinin okutulduğu programlardır. Din bilimleri bölümünün programı ise daha çok dünya dinlerinin genel hatlarıyla öğretildiği din bilimleri derslerinin ağırlıklı olduğu programlardır. Fakülte ve bölümlerin çoğunluğunun lisansüstü programları da vardır. İlahiyat fakültelerinden ve din bilimleri mezunları, üniversitelerde öğretim üyesi, okullarda öğretmen, mescitlerde imam, devletin çeşitli kurumlarında din uzmanı olarak görev alabilmektedirler (Arslanbek, 2019; Bazarkulov, 2019; Iusupov, 2015).

Kırgızistan’da örgün din eğitiminin yanı sıra yaygın din eğitimi Müftiyata bağı mescitler ile dini gruplar tarafından açılan ev ve mescitlerde yapılmaktadır. Ülkede bağımsızlık sonra mescitlerin sayısı hızla çoğalmaya başlamıştır. Hepsinin kayıtları olmadığı için bugün çoğu Güney Kırgızistan’da olmak üzere üç bine yakın mescit olduğu tahmin edilmektedir (Iusupov, 2015; Kozukolov, 2020; Murzaraimov ve Köylü, 2019). Mescitlerde “Moldo” olarak adlandırılan din adamları namaz kıldırıp erkek çocuklara Kur’an ve dini bilgiler öğretmektedirler. Kendi belirledikleri programa göre geleneksel yöntemlerle din eğitimi yapan Moldoların önemli bir kısmının yeterli dini bilgiye ve pedagoji bilgisine sahip olmadığı ifade edilmektedir. Kız çocukları ise din eğitimlerini “Atınbübü veya Atınça” denilen kadın hocalardan almaktadırlar. Dini bilgisi olan kadınlar da atınca olabilmekte ve kendi evlerinde din eğitimi yapabilmektedir. Sovyetler döneminden itibaren var olan bu eğitime “eskice” denilmektedir (Akramova, 2000; Iusupov, 2015; Murzaraimov ve Köylü, 2019). Kırgızistan’da yaygın din eğitiminin önemli bir parçasını da “davet ve tebliğ” oluşturmaktadır. Davet ve tebliğ yapan kişiye halk arasında “davatçı” denilmektedir. Bu din eğitimi faaliyetini çoğunlukla Pakistan kökenli bir oluşum olan Tebliğ Cemaati ve Cemiyatü’l-İslami mensupları yapmaktadırlar (Iusupov, 2015). Başlangıçta davetçilerin tebliğ faaliyetlerinin kontrolsüz olması üzerine bunların koordinesi ve kontrolü için Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi bünyesinde Davet Bölümü açılmıştır (Mamayusupov, 2004).

Kırgızistan’daki din eğitimi sisteminin belirlenmesinde etkili olan 1991 İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanunu’dur. Aslında 1991 Kanunu, SSCB döneminde oluşturulan dini sistemin çok az değişikliklerle uygulanmasıdır (Kozukolov, 2020; Myrzabaev, 2009). Daha sonraki çıkarılan kanun ve düzenlemeler oluşturulan dini sistemi yeniden yapılandırma değil, daha çok güvenlik politikalarının ön planda tutulduğu kontrol altında tutup denetlemektir. Ancak bu yapının ortaya çıkardığı sonuçlar üzerinde durulması önemlidir. Yapılan akademik çalışmalar, Üniversiter yapı içindeki yüksek din öğretimi kurumları bir tarafa bırakılırsa ülkede örgün ve yaygın olarak faaliyet gösteren din eğitimi kurumları ve faaliyetlerinin çok iyi olmadığını vurgulamaktadır (Aktaş, 2016; Arslanbek, 2019; Iusupov, 2015; Murzaraimov ve Köylü, 2019). Yetiştirilmek istenen insan modelinin net olması başka bir ifadeyle bir din eğitimi felsefesinin oluşturulamamış olması başta olmak üzere örgün ve yaygın din eğitiminin idari ve finansal problemler, öğretim programının niteliği, öğretim elemanı yetersizliği, kalitesi ve ekonomik problemleri, fiziki imkanların yeterli olmaması, mezuniyet sonrası mezunların istihdam yokluğu gibi pek çok problemleri vardır. Üniversiter yapı içindeki yüksek din öğretimi kurumlarının verdiği eğitim, kurumlara göre farklılaşmakla birlikte devlet standartlarına göre lisans verildiği için belli bir düzey ve kaliteye sahiptir.

Kırgızistan’da Eğitim Bakanlığına bağı okullarda verilen din eğitimi ile ilgili olarak da şunlar söylenebilir: Kırgızistan’da Kırgızistan’ın din-devlet ilişkisini belirleyen ilk 1991 Din Kanunu’nun 6. maddesinin 4. paragrafında: “Yetişmekte olan neslin manevi ve ahlaki eğitiminin gerekliliği dikkate alındığında, okullarda imkânlarla bağı olarak maneviyat ve ahlak dersleri verilebilir. Öğretmenler milli eğitimin yerel organları tarafından seçilir.” hükmüne yer verilmiştir. Kanun’da böyle bir maddenin yer almasında devletin milli tarih ve kültürüne sahip çıkma niyeti ile dini, toplumu birleştirecek bir güç olarak da görmesinin yanı sıra halkın ve aydınların da böyle bir dersin olmasındaki istekliliğinin etkisi vardır (Iusubov, 2015). Burada İngilizceye “spiritual” olarak tercüme edilen kelime, Kanun’un Kırgızca metninde “ıyman (sabaktarı)”, Rusça metninde ise “(uroki) duhovnosti” olarak geçmiştir. “İyman” kelimesi Kırgızcada ‘din’, ‘inanç’, ‘vicdan’ ve ‘ahlak’ anlamında kullanılırken, Rusçadaki “duhovnyı” kelimesinin ise “dini”, “manevi” ve “ruhani” kelimelerinin karşılığı olduğu söylemek mümkündür (Myrzabaev, 2009). Din Kanunu’nun ilgili maddesi genel eğitim sistemi içinde din ve ahlakla ilgili bir dersin olabileceğini göstermektedir. Böylece Kırgızistan’da da okulda din dersi ve tartışmaları da başlamıştır.

İyman Sabacı dersindeki “İyman” kelimesi, toplum kesimleri tarafından farklı yorumlanmıştır. Bir kısım İyman kelimesiyle Kırgız milli manevi değerleriyle ahlaki değerlerinin, bir kısım dinin yani İslam’ın bir kısım her ikisinin kastedildiğini belirirken bir kısım ise böyle bir dersin laikliğe aykırı olduğunu ifade ederek tamamen karşı çıkmışlardır. Bu tartışmalarda tarafların yorumlarında, laiklik anlayışları, İyman kelimesine yükledikleri anlam, din-devlet ilişkisi konusundaki yaklaşımları vb. değişkenler etkili olmuştur (Iusupov, 2015; Myrzabaev, 2009).

1991 Din Kanunu’yla Kırgızistan genel eğitim sistemi içinde ortaöğretimde ilk yer alan ders Kanundaki adıyla “İyman Sabacı”dır. Ders, ortaokullarda “isteğe bağı” statüsünde okutulmaya başlanmıştır. Derste başlangıçta Kırgız milli manevi değerlerinin, dini-ahlaki normların ve toplumsal davranışların okutulması hedeflenmiştir. İyman Sabacı ülkenin her tarafında da okutulmamıştır. Özellikle daha muhafazakâr olan Güney bölgesinde eğitim dili Kırgızca olan okulların öğretim programlarında yer almıştır. Buralarda da her okulda yer almamıştır. Bir bakıma okul müdürlerinin tercihinin bırakılmıştır.

Dersin içeriğini ise Kırgız milli değerleri, kültürel örf ve adetler, genel ahlaki normlar, ekolojik konular, toplumsal davranışlar vb. konular oluşturmuştur. Ders için 1991 ve 1992 yıllarında içeriği belli olmayan programlar yapılmış ancak yaygınlaşmamıştır. Dersi veren öğretmenler ise henüz branş öğretmenleri olmadığı için din adamları, Sınıf Öğretmenleri, Kırgız Dili ve Edebiyatı Öğretmenleri, Tarih Öğretmenleri hatta Estetik, Rehberlik ve Felsefe Öğretmenleri tarafından okutulmuştur. Bu durum, dersin kitabı da olmadığı için dersi veren öğretmenin anlayışına göre amacı ve içeriği şekillenmiştir. Örneğin dersi veren din adamı ise daha çok İslam ile ilgili konular, sınıf öğretmeni ise Kırgız milli değerleri ile birlikte dini konular, felsefe öğretmeni ise Kırgız kültürü ile birlikte felsefi ahlak okutulmuştur (Akramova, 2006; Arslanbek, 2019; Bazarkulov, 2019; Iusupov, 2015).

Halk tarafından talep görmesine rağmen sistematik program ve düzenin, konuya vakıf olan eğitimcilerin eksikliği ve diğer problemler neticesinde İyman Dersi istenen başarıyı gösterememiştir. Program düzensizliğini gidermek amacıyla, 05.09.2003 tarihinde Eğitim Bakanlığı tarafından İyman Sabagı Dersinin resmi programı hazırlanmış olup, ülkenin tüm resmi okullarında zorunlu olarak okutulması kararlaştırılmıştır. Programın sunuş bölümünde konuyla ilgili şu ifadeler yer almıştır: *“Bu program gelişmekte olan ülkemiz için önem taşıyan İyman Sabagı dersi ile ilgili düzensizlik ve tek program sorununun çözümü için resmi olarak sunulmuştur”* (Akramova, 2006, 26).

Program 1–11 sınıflar için hazırlanmıştır. Programın içeriğini Kırgızların milli ve manevi değerleri, örf ve adetleri, ahlaki ve insani değerler konuları oluşturmuştur. İyman Sabagı programında sistematik bir şekilde olmasa da dini bilgiler de yer almıştır. İslam ile ilgili bazı bilgiler program içinde genel ahlak eğitimi çerçevesinde verilmiştir. İyman Sabagı 2003 senesinde Kırgızistan Milli Eğitimi Kanun'u esasında devlet okullarında haftada bir saat olmak üzere zorunlu dersler arasında okutulmaya başlatılmıştır (Akramova, 2006) Ancak “İyman” dersinin zorunlu hale getirilmesiyle yukarıda belirtildiği üzere dersin adındaki ‘İyman’ kavramına yüklenen farklı anlamlar, dersin içeriğinin tartışılmasına neden olmuştur. Bu tartışmaların sonucu olarak, “İyman” kelimesinin yanlış yorumlara neden olduğu, dini muhteva yüklenmiş olması gerekçesi ile Kırgızistan Bilimler Akademisinin teklifi ile “İyman Sabagı” Kırgızistan Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 19.07.2004 tarihinde çıkartılan 545 Sayılı Özel Kanun doğrultusunda “Adep Sabagı” olarak değiştirilmiştir (Iusupov, 2016; Yılmaz, 2007).

Adep Sabagı, İman Sabagı'nın devamı olarak 2004 yılından itibaren zorunlu bir okul dersi olarak 1-11. Sınıflarda haftada bir saat okutulmaya başlanmıştır. Kırgız Eğitim Akademisi, İyman Sabagı'nın programını gözden geçirerek Adep Sabagı'nın öğretim programını hazırlamıştır. Programın girişinde dersin önemi, amacı ve içeriği ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: *“Toplumun duygusal huzura erişmesi bireylerin maneviyatını geliştirmesi ile gerçekleştirilebilir. Bu konuda devlet yönetimi önemli ve büyük rol oynamaktadır. Devlet politikası vatandaşlarını doğru kabul ettiği amaçlara ulaştırın düşünce ve ahlaki-manevi kurallar içermelidir. Eğer, biz kendi eğitim-öğretim sistemimize özel program, derslikler ile çocuklarımıza anaokullarında, okullarda ve aileler aracılığı ile kendi millî değerlerimizi, etnopedagogik ilkelerimizi, insanlık değerleri ile birlikte öğretemezsek her yönlü gelişen ve vatansever bireyler yetiştirmemiz imkânsız olacaktır. Bu dersin muhtevası Kırgız halkının asırlardan beri kalıplaşmış millî eğitimi, ahlaki ilkeleri, örf adet, manevi değerleri ve bütün insani değer ve erdem konularından oluşmaktadır. Adep Sabagı dersi toplumun ahlaki ve manevi değerlerinin tekrar güçlendirilmesini, öğrencilerin millî ideoloji ilkeleri doğrultusunda eğitilmesini, onlara erdem, temel ahlaki, manevi, insani ve kültürel değerlerinin kazandırılmasını amaçlamaktadır. Bu amaç öğrencilerde derin ahlaki şuur ve anlayışın oluşumu ve kazanımı, ahlaki ilkelerin öğretilmesi, günlük yaşantı ve ilişkilerde ahlaki ilkelerin uygulanması ile gerçekleştirilebilir.”* (Akramova, 2006, 28; Iusubov, 2015, 99-100). Ayrıca Adep Sabagı öğretim programının girişinde, dersin işleniş, yöntemleri, ölçme ve değerlendirme sistemi hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bunun sebebi dersi okutacak branş öğretmenlerinin olmaması sebebiyledir. Programın girişindeki açıklamalara göre dersin amacı, öğrencileri günün şartlarına ve toplum ideallerine uygun, milli kültürü benimsemiş, güzel ahlaki davranışlara sahip bireyler olarak yetiştirmektir. Dersin içeriğinde Kırgız kültürü, örf ve adetleri, ahlaki, kültürel, insani değerler ve benzeri konulara yer verilmiştir.

Adep Sabagı için Kırgız Eğitim Akademisi'nin 1-11. Sınıflar için hazırladığı öğretim programı, altı ünite/modülden oluşmaktadır. Belli sınıflar için oluşturulan ünitelerde hangi konuların ne zaman okutulacağı da açıklanmıştır. Programdaki modüller/üniteler ve sınıfları şöyledir: 1–4. sınıflar “Adep” ünitesi; 5–7. sınıflar “Miras” ünitesi; 8. sınıf “İnsan” ünitesi; 9. sınıf “Aile” ünitesi; 10. sınıf “Halk Tanıma” ünitesi ve 11. sınıf “Kültür” ünitesi. Ünitelerde din ile ilgili konulara doğrudan değil kültürün bir unsuru olarak yer verilmiştir (Akramova, 2006; Iusupov, 2015; Yılmaz, 2008).

Adep Sabagı öğretim programının genellikle etnopedagog, tarihçi ve edebiyatçılar tarafından ders kitapları da yazılmıştır. Ders kitaplarında programa uygun olarak vatanseverlik; Kırgızistan'da kutsal

mekânlar olarak kabul edilen dağlar, türbeler, kervansaraylar; tabii güzelliği olan mekânlar; Kırgızca isimlerin önemi; Kırgızların tarihi; yolsuzluk ve suçla karşı duyarlılık; ahlak ve görgü kuralları; israftan kaçınma; yalan söylememe; kibir ve kıskançlıktan kaçınma; çalışkanlık gibi konular incelenmiştir. Kitaplarda dine, Kırgız kültürünün öğelerinden biri olarak atıfta bulunulmuştur. Bazen İslam dinine ait olduğu açıkça belirtilmeden Müslümanlık, örf ve adetler, milli değerler olarak İslami değerlere yer verilmiştir. Kitaplarda ne İslam ne de diğer dinler hakkında sistematik bilgiler yer almaz (Arslanbek, 2019; Myrzabaev, 2009). Dolayısıyla Adep Sabagı, dini unsurların da kültürel bir öge olarak değerlendirildiği bir genel kültür dersidir.

Adep Sabagı'nı, alan öğretmenlerinin azlığı sebebiyle İyman Sabagı'nda olduğu gibi Kırgız Dili ve Edebiyatı öğretmenleri başta olmak üzere, Rehberlik, Tarih ve Sınıf öğretmenleri okutmaktadır (Arslanbek, 2019; Isubov, 2015).

Adep dersi 2004 yılından itibaren Kırgızca -Güneyde Özbekçe- eğitim yapan okullarda zorunlu ders idi. 2006-2007 eğitim öğretim yılından itibaren Kırgızistan'da Rus dilinde eğitim yapan okullarda da 1-4. Sınıflar için "Etik/Adep" dersi zorunlu olarak okutulmaya başlanmıştır. Adep Sabagı, 2012-2013 öğretim yılından 9., 10. ve 11. Sınıflarda "İnsan ve Toplum" ile "Ekonomiye Giriş" derslerine entegre edilmiştir. Zaman zaman Adep Sabagı'nın laikliğe aykırı olduğu gibi din-devlet ilişkisi veya öğrencilerin ders yükü fazlalığını azaltmak gibi pedagojik nedenlerle kaldırılması gündeme gelmekle birlikte Adep Sabagı halen 1-8. Sınıflarda okul programı içinde, zorunlu okutulan derslerdendir (Bazarkulov, 2019).

Kırgızistan'da 1991'den beri okul sisteminde en azından isim olarak din dersi yer almış ve iki statü uygulanmıştır. Biri 1991-2003 yılları arasında uygulanan "isteğe bağlı" statü, diğeri 2003'den günümüze kadar uygulanan "zorunlu" statüdür. Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere hem İyman Sabagı hem de Adep Sabagı din dersi özelliğinden çok Kırgız milli kültürü, örf ve adetleri, milli ahlakı ile ilgili bir ders niteliğindedir. Bu yüzden de ne okulda sistematik bir din dersi isteyenleri ne laikliğe aykırı olduğu için okul programında yer almaması gerektiğini savunanları ne de bu bir Kırgız milli kültür ve ahlakı dersidir diyenleri memnun etmiştir. Ülkede bir yandan İyman Sabagı ile başlayıp Adep Sabagı ile devam eden zorunluluk statüsü, dersin içeriği ve benzeri tartışmalar devam ederken diğer yandan ise ülkede gün geçtikçe çoğalan dini grupların yapılanmaları, faaliyetleri tartışılıyordu. Bu durum 1991'deki İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanunu'nun devlet tarafından gözden geçirilmesi gerektiği düşünölmüş ve 2008 yılında Kanun yeniden düzenlenmiştir. 6 kısım ve 30 maddeden oluşan Kırgızistan'ın "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar İle İlgili Kanun" 16 Ocak 2008'de resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili Kanun, 2009). Kanun, devlet organlarını, dini kurumların faaliyetlerini izlemek için eskisine göre daha fazla yasal güce sahip kılmıştır (Myrzabaev, 2009).

2008 Kanunu'nun 6. Kısım 8. Maddesinde, okulda din dersi ile ilgili olarak, "*Kırgız Cumhuriyetinin anayasayla kabul ettiği kanunlarına karşı gelmediği sürece genel eğitim veren devlet eğitim kurumlarında din hakkında eğitim programının yer almasında sakınca bulunmamaktadır.*" ifadesi yer alır. Kanun'da bu ifadenin yer alması okulda din eğitimi ile ilgili arayış ve yönelimleri de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede 2008'den itibaren sivil toplum ve devlet kuruluşları tarafından okul sistemi içinde din eğitimi ile ilgili projeler çerçevesinde modeller geliştirilip kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Okulda din dersi ile ilgili geliştirilen modellerden birincisi bir sivil toplum kuruluşu tarafından 2009'da geliştirilen "Din Tarihi Dersi" modelidir. 7, 8 ve 9. Sınıflarda okutulması öngörölen modelin amacı, öğrencilerde dinin ortaya çıkışı ve gelişimi ile insanlık tarihi ve medeniyetinin şekillenmesinde dinin yeri ve önemi konusunda bir farkındalık oluşturmak, dinler hakkında bilgi edinerek diğer din mensuplarına karşı hoşgörölü davranmalarına yardımcı olmaktır.

İkinci model, Devlet Din Komisyonu tarafından geliştirilen "Din Taanuu"/din bilgisi dersi modelidir. Bu modelde dersin 1-11. Sınıflarda yer alması öngörölmektedir. Dersin amacı, bilim ile dini bütünleştirerek İslami öğretilerle çatışmayan ilmi teorileri kullanarak öğrencileri inanç ve dinler hakkında bilgilendirmek, onların başta Kur'an ayetleri ve Hz. Muhammed'in hadislerindeki ahlaki ilke ve değerleri öğrenerek dini öğretilerin ahlaki ilkelerinden yararlanmalarını sağlamaktır.

Üçüncü model ise Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan bir komisyonca hazırlanan "Din Taanuu" dersi modelidir. Bu modelde de ikincisi gibi din dersinin 1-11. Sınıflar arasında okutulması öngörölmektedir. Bu modelin önemi, laik devlet okulunda yer alacak bir din dersinin felsefesinin oluşturularak öğretim ilke ve yaklaşımlarının ne olması gerektiğinin açıklanmasıdır. Bu çerçevede dinin okulda yer alması ile ilgili şu açıklamalarda bulunulmuştur. Dinin toplumda her zaman olumlu etkilere yol

açmamış, doğru anlaşılmadığında bölücü ve bozucu bir unsur olabilmektedir. Din adına yapılan aşırılıkla dine inanmayarak yapılan aşırılık arasında bir fark yoktur. Onun için toplumda barışın hâkim olabilmesi için inanan ve inanmayanlar arasında hoşgörünün oluşturulması gereklidir (Bazarkulov, 2019). Bahsedilen proje hayata geçirilememiştir.

2008 Kanunu'ndan sonra okulda din öğretimi konusundaki yeni bir gelişme, 2014 Din Konseptinin kabulüyle olmuştur. Konseptin 2.2. no'lu, "Dini Eğitim ve Din Hakkında Öğretimde Devlet Siyaseti" başlığı altında, "dini eğitim" ile "din hakkında öğretim" in farklılıkları belirtilerek okulda din hakkında öğretiminin yapılabileceği öngörülmektedir. Okulda din hakkında öğretimin yapıldığı bir ders ile öğrencilerin toplumsal ilişkilerde toleranslı, dini ve sosyal problemleri kavrayabilen, eleştirel düşünebilen, dini çoğulculuğu benimseyen, eşit vatandaşlığı özümsemiş, hukukun üstünlüğüne inanan bireyler olarak yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (Bazarkulov, 2019). Konseptte bu tür bir dersin okul programında yer almasında, halkın din eğitimini devlet yoluyla almamasının illegal yollara yönelmesini sağlayacağı ve bu durumun ülkede güvenlik problemlerini beraberinde getireceği düşüncesinin devlet ve bilim insanları tarafından sıkça ifade etmeye başlaması etkili olmuştur. Dersin de İlahiyat mezunları tarafından dinbilimsel ve pedagojik olarak verilmesinin altı çizilmiştir. Bu amaçla da din hakkında öğretim programı oluşturulmuştur. Programı gerçekleştirmek amacıyla Eğitim Bakanlığı tarafından 2016 yılında yayınlanan bir kararname ile 2016-2017 eğitim öğretim yılından itibaren deneme amacıyla bazı okulların 9. Sınıflarında "Din Kültürü Tarihi" dersinin okutulmasına karar verilmiştir (Bulan Institut Inno-vatsiy dlya Ukrepleniya Mira-BİUM, 2007).

Din alanındaki kontseptin ilgili maddesini gerçekleştirme adına 9. sınıflara "Din Kültürü Tarihi" dersi verilmeye başlamıştır. "Din Kültürü Tarihi" ders programı Kırgızistan Eğitim Bakanlığı, Din Komisyonu ve Eğitim Akademisi üyelerinden oluşan komisyon tarafından 2015 yılında hazırlanmıştır. Programı hazırlama aşamasında Norveç'teki Oslo Merkezinin yardımından da istifade edilmiştir. "Din Kültürü Tarihi" dersi 2016-2017 eğitim-öğretim sezonunda pilot uygulama olarak toplamda 10 okulun 9. sınıflarında okutulmuştur. 2018-2019 eğitim-öğretim yılında ise bu uygulama ülkenin 56 okulunda devam ettirilmiştir (religion, 2017a). "Din Kültürü Tarihi" dersi seçmeli bir ders olup, dersin zorunlu ders olarak ülkenin eğitim müfredat programına dahil edilip edilmeyeceği hakkında şimdilik net bilgi bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra hem eğitimciler hem öğrenciler hem de araştırmacıların derse olan ilgisi yüksektir.

Din Kültürü Tarihi dersinin, öğrencilerin vatandaşlık bilinci ve hukuki kültürünün gelişmesine, vatanını seven, milli değerlerine sahip çıkan ve manevi değerler sistemi sağlam insanlar olarak yetiştirilmesine katkı sağlayacağı beklenmektedir (religion, 2017b). Din Kültürü Tarihi dersinin temelini "Kırgızistan toplumu çok kültürlü, çok dinli özelliğe sahip olduğundan dolayı, öğretim sürecinde herhangi bir dine odaklanmamalı" ilkesi oluşturmaktadır (inozpress, 2016). Derste herhangi bir dinin öğretiminden ziyade, genel olarak din kültürü hakkında bilimsel bilgiler, dinler tarihi ve teorileri, laik devlet kavramı ve laiklik ilkeleri, din ve vicdan özgürlüğü gibi konuların öğretilmesi öngörülmektedir. Bir başka deyişle, Din Kültürü Tarihi dersinde herhangi bir dinin eğitimi değil, bilimsel bir yaklaşımla din öğretimi yapılacaktır (bulaninstitute, 2017). Dersin amaçlarını şöylece ifade etmek mümkündür:

- *Bireylerin toplumsal ilişkilerde karşılıklı saygıya dayanan, anlayışlı yetiştirmelerini sağlamak;*
- *Öğrencilere ülkedeki laik kesim ve dindarlar arasındaki anlayış farklılıklarını, güven ortamını tesis ederek, hoşgörüyle yaklaşılması gerektiğini öğretmek;*
- *Din Kültürü Tarihi, Dinler Tarihi, Din ve Vicdan Hürriyeti ilkeleri hakkında bilimsel bilgiler vermek;*
- *Öğrencilerin eleştirel düşünce kabiliyetlerini geliştirmekle, laik toplumdaki dinî ve sosyal problemleri kavrayarak, dinî çoğulculuğu benimseyen, vatandaşlık eşitliği ve hukukî açıdan kültürlü bireyler olarak yetiştirmesini sağlamaktır (Köylü ve Bazarkulov, 2018).*

Din Kültürü Tarihi dersi programı *bir eğitim öğretim döneminde*, haftada *bir saat* okutulmak üzere, toplam on altı saat olarak tasarlanmıştır. On altı saatin on iki saatini ders konuları oluştururken, dört saati öğretmenler için ayrılmış serbest saattir. Bu saatlerde öğretmenler bazı konuları pekiştirmek için veya gerekli ve önemli gördükleri konuları işlemek için kullanabilirler. Din Kültürü Tarihi dersine Tarih *dersi öğretmenleri* girebilmektedirler. Bunun sebebi de bu derste anlatılan dinlerin tarihi yönünden ele alınmasıdır (Colaliyeva, 2018).

Ders programı toplam 11 üniteyi içermekte olup, üniteler genellikle: Din, kültür, hoşgörü ve laiklik gibi temel kavramların açıklanması mahiyetindeki *genel konular, eskî çağ dinleri* (Örneğin; Totemizm,

Animizm, v.b.), *ulusal dinler* (Yahudilik, Konfüçülük, Şintoizm ve Taosizm), *Budizm, Hristiyanlık ve İslam* gibi ana temalardan oluşmaktadır (Kurbanova, 2016). Bu programda eski dinlerden başlayarak, günümüzdeki dinlere kadar, din çeşitleri tarihi perspektif ile ele alınmaktadır. Din Kültürü Tarihi dersinin içeriğinde genel konulara fazla yer verilmekte ayrıca, İslam, Budizm, Hristiyanlık gibi evrensel dinlere aşağı yukarı *aynı oranda* yer verildiğini görmek mümkündür. Konulara ayrılan oranların yüzdelere ifade edecek olursak, karşımıza aşağıdaki sayılar çıkmaktadır: *Genel Konular* - % 37 (toplam 4 ünite); *Eskiçağ Dinleri* - % 18 (2 ünite); *Uluslararası Dinler* - % 18 (2 ünite); *Budizm* - % 9 (1 ünite); *Hristiyanlık* - % 9 (1 Ünite); *İslam* - % 18 (2 ünite) (Colaliyeva, 2018: 58).

Ders programında Kırgızistan'da ki çok kültürlü, çok dinli yapıya vurgu yapılarak, sadece bir dine odaklanmanın yanlış olduğu ileri sürülmektedir. Başka deyişle hoşgörülük ilkesi biraz fazlaca öne çıkarılmaktadır. Bu yönüyle, ders programının genele hitap ettiği, *dinler üstü/mezhepler üstü din eğitimi* yaklaşımıyla hazırlandığını söylemek mümkündür(Colaliyeva, 2018). Ders için kitap da hazırlanmıştır.

Kırgızistan'da Din Eğitimi Modelleri

Kırgızistan'ın bağımsızlığından itibaren dini eğitim alanındaki uygulamalarında üç modelden söz edilebilir. Bunlar Rus Modeli, Türkiye Cumhuriyeti Modeli ve Neocedidizm Modelidir.

1. (Rus modeli): *Bağımsız Devletler Topluluğu Dini Eğitim Modeli:*

Cumhurbaşkanı A. Atambaev döneminde müftülük düzeyinde “Rusya ve İslam Dünyası: Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)³ Ülkelerindeki Modernizm Akımları” adlı Müslümanların 7. Forumuna (14 Kasım, 2011) (golosislama, 2011) katılmış olması, adı geçen forumda alınan kararlara sadık kalması gibi durumlar: ülkenin resmi kanadının ve dini elitin(önde gelenlerin) adı geçen akıma samimiyetle bağlı oldukları anlamına gelmektedir. Örneğin; forum tarafından alınan kararda: BDT Müftü ve Ulemaları Meclisi, BDT İslam Yüksek Öğretim Kurumları Rektörler Meclisi'nin oluşturulması olarak belirlendi. Kararda; din eğitimi veren kurumların, ortak faaliyetlerinin artırılması, BDT ülkelerinde aynı dünya görüşüne sahip Müslüman meydana getirme ve geliştirme meselesi ortaya konmuştur. Forum esnasında, BDT ülkelerinin dini eğitim veren yükseköğretim kurumları ve medreselerdeki eğitim programlarını standart ve ortak hale getirme meselesi dile getirilmiş, Taşkent'teki ünlü İmam El Buhari İslam Enstitüsü Rektörü H. Yuldaşhocayev'in bu mesele hakkındaki görüşü, çoğunluk tarafından ilgiyle karşılanıp kabul görmüştür (moskva.bezformata, 2019).

2. *Türkiye Modeli:*

Bilindiği üzere Türkiye'de Mustafa Kemal Atatürk'ten beri başlatılıp denenen, şekillenen, kendisini kanıtlaya gelen iyi bir dini eğitim vardır. Türkiye Cumhuriyeti herhangi bir dini resmen tanımayan laik bir devlettir. Türkiye Cumhuriyetinde devlet vatandaşlarının dini ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 03 Mart 1924 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kurmuştur. Bunun yanında Türkiye'de Ortaöğretim kurumlarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi verilmektedir. Bu ders Anayasada ifade edilen zorunlu bir ders olup; Anayasanın 24. Maddesinde şu şekilde yer almaktadır. “Din ve Ahlak eğitim öğretimi devletin kontrolünde ve denetiminde yapılır. Din Kültürü ve Ahlak dersi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine küçük yaşta kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.” (Ayдын, 2002; Selçuk, 2009).

Türkiye'de okutulan bu ders mezhepler üstü din öğreten bir derstir. Mecburi verilen bir ders olması ve devlet kontrolünde olması farklı mezheplerin dayatmasının aksine bütün mezheplere temel olabilecek genel İslami din ve ahlak kültürü vermeyi hedeflemektedir. Türkiye'nin geçirdiği süreçlerde Din eğitiminde böyle bir model benimsenmiştir.

2014 yılında kabul edilen “Din Konseptinde din eğitimi ile ilgili temel problem ve sorunların, problemlerin çözümünde yabancı ülkelerin tecrübelerinden Kırgızistan'ın yerel şartlarında kullanacağını ve dini eğitim kurumlarının sayılarından ziyade içerik ve kalitesine de bakılacağını belirtmiştir (Din Konsepti, 2014).

Türkiye'de uygulanan din eğitimi modeline olan ilgiyi de ülke cumhurbaşkanının alakasından ve mecliste K. Osmonaliev'in önderliğinde milletvekillerinden teşekkül gruptan, resmi ve dini yöneticilerden ve ülkedeki İslami çevrelere mensup kişilerden oluşan seçilmiş grubun Türkiye'ye giderek Türkiye'deki dini

³ Topluluk eski SSCB ülkelerinden Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşmaktadır.

eğitimle alakalı meseleleri yerinde incelemeleri ve fikir edinmeleri bu konu hakkında faaliyetlere başlanmasına zemin oluşturduğu bir gerçektir. Türkiye'nin dini eğitim modelinin Kırgızistan'daki uygunluk ve seviyesini anlamamıza önemli katkı sağlaması adına; Oş Devlet Üniversitesinde, Araşan Köyü'ndeki İlahiyat Fakültesinde özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgili kurumlarınca harcırah sağlanarak Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi'nin Teoloji Bölümü'nde yetişen uzmanların yetiştirilmesini söyleyebiliriz.

3. Neocedidizm Modeli:

Cedidizm 19. Yüzyıl sonu 20. Yüzyıl başında ortaya çıkan sosyal-siyasi ve entelektüel bir harekettir. Eski eğitim sistemini değiştirmek ve Müslümanlar için Avrupalı eğitiminin gerekliliği savunan bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Kırgız entellektüellerinin önde gelen isimlerinin yetiştirilmesine olanak sağlayan Cedidizm akımının düşünce, prensip ve geleneklerini muhafaza etmek suretiyle Kırgızlara has daha gelenekleri gözeten dini eğitim sistemini oluşturmaya çalışmaları Neocedidizm akımının sonucudur. Elbette bu sistem, yukarıda bahsedilen Rus ve Türk sisteminin ve buna ek olarak Arap, İran, Pakistan, Endonezya v.b. dini eğitim sistemlerinin iyi taraflarını kendisinde barındırmalıdır. Neocedidizm (Mukhetdinov, 2023) akımının Kırgız dini eğitim modelini, diğer modellerden öne çıkaran en önemli faktör; ilk Kırgız cedidçilerden ve ilk bilim insanlarından olan İ. Arabaev'in⁴ belirttiği gibi, Kırgız dini eğitim modeli, sadece kalite bakımından değil, millilik, üretkenlik ve vatanperverlik bakımından da önde gelen model olması gerekmektedir. Başka bir deyişle Kırgız dini eğitim modeli; Kırgızistan için işlevsel olan yerli, dini bilimi özümseyen kaliteli uzmanları yetiştiren, yetiştirdiği uzmanların bilimi; Kırgızların kültürel ve manevi yapısını yansıtmaması gerekmektedir.

Bu modeldeki dini eğitim sistemi; genel anlamda Hanefi mezhebinin temel prensiplerine uygun gelmektedir. Kırgızların dini özgürlüğünü dikkate alan, Kırgız etnopedagoji ve etnopsikolojisinin özelliklerine uygun, Kırgızistan milli değerleriyle yoğrulan aydınlarını ve bilim insanlarını yetiştirmesi gerekmektedir. Bilindiği üzere 20. Yüzyıl başında Kırgızistan'daki Cedidizm hareketi (Murzakulova, 2014) Batı dünyasındaki aydınlanma hareketi ve düşüncesinin İslâm dünyasına yansmasıyla ve "usûl-i cedîd" adlı eğitim hareketinin etkisiyle ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına kadar Rusya'da yaşayan Müslümanlar ilköğretimi şehirlerde medreselerde, köylerde ise camilere yakın mekteplerde geleneksel öğretim yöntemleriyle sadece okuma yazma ve ilmiyal bilgisi öğretiliyor, ayrıca Kur'an'dan bazı sûreler ezberletiliyordu. "Usûl-i kadîm" denilen bu yönteme karşı çıkarak yerine usûl-i cedîd adıyla Batı'daki eğitim sisteminden etkilenen bir yöntem öneren kişilere Cedidçiler (Batı dillerinde Djadids) ve bunlar vasıtasıyla gelişen akıma da Cedidçilik (Djadidisme) denilmiştir (Akyol, 1993). Rus Çarlığı kolonilerinin ve geleneksel İslam eğitimcilerin o devirdeki ham dini eğitim sisteminin üstünlüğüne rağmen, dini ve milli bilimi birleştirerek kendisini sadece kalite bakımından sınırlamamış; öğrencilerine çok büyük sosyal ve siyasi anlayış yükleyerek, ulusun zihin dünyasını uyandırmıştır. Halkı ulusal kurtuluş hareketine, özgürlük ve egemenliğe çağırmıştır. Bu yönden bakıldığında, günümüzdeki neocedidizm akımının misyonu ve felsefesi şüphesiz farklı olacaktır. Kırgızistan'ın demokratik ve bağımsız bir devlet olması farklı dini çevrelerin serbestçe dini propaganda yapmalarına olanak sağlamıştır. Demokrasinin sağladığı serbest alana rağmen, dini eğitimin devlet modelini, milli felsefesini ve kendine has dini pedagojisini vakit kaybetmeksizin oluşturmak gerekmektedir.

Neocedidsel dini eğitim modelinin, bağımsızlıktan günümüze milli mantığa zarar verecek derecede bölünen halkın yenilenişi, aydın kesimin ülke gerçeklerinin farkına varması ve yeni yetişen gençliğin terbiyesi için kendine düşen katkıyı sağlaması, çok önemli meseleler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siyasallaşmış, kutuplaşmalara başlayarak bölünmeye meyilli, maneviyat bakımından fakirleşmiş, ahlaksal açıdan örf ve adetler dışına çıkmaya başlayan Kırgızistan için İslam'ın değer biçilemez manevi

⁴ İşenali Arabaev (Kırgızca: Ишенали Арабаев) veya Eşenali Arabayoğlu (Kırgızca: Эшенали Арабай уулу) (1882-1938) Türkolog, dil bilimci, Kırgız dil biliminin kurucusu. Kırgızistan'ın Tyan-Şan vilayeti Cumgal ilçesi Katagan köyünde doğmuştur. Kazan'da Hüseyiniye Medresesi'nde ve Ufa'da Galiye Medresesi'nde okumuştur. Kazak, Kırgız ve Başkurt aydınların kurduğu liberal demokrat Alaş Partisi'nin Kırgız şubesinin kurucularındandır. Bu parti Rusya içinde kültürel özerklik için mücadele etmiştir. Arabaev Arap harfli ilk Kırgız alfabesinin müellifidir. Hazırladığı alfabe 25 harften oluşuyordu. Henüz medrese öğrencisiyken Kazak öğrencilerden Hafis Sarsekeyev'le beraber Kırgız ve Kazak çocuklar için Arap harflerini kullanarak yazdıkları okuma kitabını (Alifba yaaki Töte Okuu = Alfabe yahut Kolay Okuma) 15 Şubat 1911 tarihinde yayınlamıştır. 52 sayfalık bu kitap 74 dersten oluşuyordu. 1925 yılında Frunze'de düzenlenen öğretmenler kurultayında Türkçede Latin harflerine dayalı alfabe geçiş planlarını eleştirmiştir. Sovyetler Birliği karşıtı eylemlerde bulunmakla suçlanarak tutuklanmış ve 1938 tarihinde kurşuna dizilmiştir (wikipedia, 2022).

ikliminden realite dairesinde faydalanmaya başlamak, neocedit akımı dini eğitim modelinin en önemli katkısı olacaktır.

Kırgızistan, dini eğitim modeli olarak o veya bu akımı mı kabul eder, belki bunların sentezinden yeni model mi oluşturur, belki de değişik sebeplerden dolayı belirli bir süre hali hazırdaki belirsizlikte mi devam eder bilinmez. Bunu zaman gösterecek. Fakat ne olursa olsun Kırgızistan'daki İslam dini ve İslami dini eğitimin Hanefi Mezhebinin temel prensipleri doğrultusunda devam edip gelişmesi gerektiğini özellikle belirtmek doğru olacaktır.

II/VIII. asrın ortalarından günümüze kadar Türk toplumlarının dinî hayatlarında ve düşünsel faaliyetlerinde en fazla etkili olan fıkıh mezheplerinin başında gelmektedir. Kurulan ilk Müslüman Türk devletlerinde ve Maturidi-Hanefi Türk kültür coğrafyasında, hukuk, ekonomi, ceza kanunları, genelde bu mezhebin ilkeleri çerçevesinde düzenlenmiştir (Kutlu, 2012).

Kırgızistan içinde hızla yayılan ve büyüyen mezhepsiz Müslümanlık, Hanefilik sayesinde şekillenmiş ve mezhep tartışmalarından doğacak tehlikelerin yaşanmasının önüne geçilmiş olacaktır.

Kırgızistan öteden beri benimsediği Hanefilik, İslam vasıtasıyla halkın zihin dünyasına yabancı başka mezheplerin yayılmasının önüne geçecektir. Aksi halde bazı ülkelerdeki gibi mezhepsel fikir ayrılıkları Kırgız Müslümanlığını olumsuz yönde etkileyecektir.

Hanefi Mezhebi, bütün Türk Dünyası ve Avrasya Müslümanlarının çoğunluğu tarafından kabul görmektedir. Bu nedenle Hanefi Mezhebi temelli bir Din eğitimi, Kırgızistan açısından Türk Dünyasındaki ve Avrasya'daki Müslümanlarla kurulacak ikili ilişkiler için temel faktör olacaktır.

Hanefi Mezhebinin hukuki ve felsefi temel, prensip ve doktrinleri, günümüz Kırgız halkı için siyasi ve ideolojik bakımdan uygun olmasının yanında toplumu müspet etkileyeceğinden yararlı olacaktır. Bilindiği üzere Hanefi Mezhebi İslam'da belirli seviyede demokratikliği, rasyonelliği ve şartlara uyum sağlayabilmesiyle halkın örf ve adetlerine belli ölçüde yer vermektedir. Bu yönden bakıldığında Hanefi Mezhebi Kırgızların maneviyatı ve zihniyetine büyük ölçüde uygun düşmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Din eğitimi meselesi Kırgızistan'da Sovyet döneminde olduğu gibi bağımsızlıktan sonra da ilgi duyulmamış ve bu konuda medrese ya da geleneksel eğitim dışında ele alınmamıştır. Hal böyle iken din eğitimi cemaatler vasıtasıyla yürütülmüştür. Devlet kontrolünün olmadığı geleneksel din eğitimi beraberinde radikal tehlikeler de getirmektedir. İşte teoloji fakültelerinin kültürel benzerlikler gösteren Türkiye Cumhuriyeti'nin din öğretisi deneyiminden faydalanarak gerçek kaynaklardan din kültürü eğitimi vermesi önem arz etmektedir. Sosyal bölünmelere yol açmadan üniter yapıya uygun din eğitimi verilmesi radikal eğilimleri azaltacağı muhakkaktır.

Kırgızistan Cumhuriyeti 2021-2026 için dini alanda devlet politikası açısından ülkenin kalkınmasında dinin yeri ve rolü vizyonunu ortaya koyarak, kalkınma için anlamlı bir çerçeveye dini alanlarda devlet etkisini artırıcı önlemler almıştır. Yasal çerçevede dini alanları düzenlemek dini dernekler ve topluluklar ile diğer sivil toplum kurumları arasındaki etkileşimin ilke ve mekanizmalarını tanımlamıştır(cbd.minjust, t.y.). Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, herkesin vicdan ve din özgürlüğünü güvence altına almakta, herhangi bir dinin devlet eliyle veya zorunlu olarak kurulmasını yasaklamakta, dinin ve tüm kültürlerin devlet işlerinden ayrılmasını sağlamakta ve dini derneklerin müdahalesini yasaklamaktadır. Bu konseptle Kırgız Cumhuriyeti Devlet Politikası Kavramının 2014-2020 dini alanda uygulanması çerçevesinde başlatılan çalışmaların Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile onaylanması ile 2014-2020 döneminin devamına katkıda bulunmayı amaçlamıştır⁵ (14 Kasım 2014 tarihli ve 203 sayılı kanun).

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında yaşam şartlarının en özgür olduğu ülke tartışmasız Kırgızistan'dır. Kırgızistan'da insanlar kılık kıyafet seçimlerinde özgürdürler. Bu durum toplum nezdinde ve devlet tarafından da yadırganmamaktadır. Uzun yıllardan belli devletin inanç politikalarının nasıl olması gerektiği konusunda arayışlar söz konusu olmuştur. Hatta devlet yetkilileri zaman zaman kültürel, dil, kök ve din açısından Kırgızistan'a çok yakın olduğundan Türkiye'nin din eğitim ve öğretiminin örnek alınabileceğini ifade etmişlerdir. İyman vakfının faaliyetleri bu manada Türkiye'nin örnek alındığı manasına gelmektedir.

⁵ Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararnamesi.(30 Eylül 2021/412)

Yapılan antlaşmalar gereği teoloji ve İslam bilimleri alanlarında Kırgızistan genelinde yetişmiş eleman açığı hali hazırda oldukça fazladır. Bu eksiklikler giderilmeye çalışılırken Kırgızistan'ın yabancı eksenli dini tesirde kalmaması içten bile değildir. Mezhepsel bağlamda ve itikatta Türk insanıyla aynı gelenekten gelen Kırgızistan'ın din eğitiminde Türkiye'deki dini eğitim tekniklerinin kullanılmasında herhangi bir sakınca yoktur. Bu açıdan yapılan yirmi yıllık eğitimin müspet katkıları olmuştur.

Kırgızistan'da daha nitelikli ve kaliteli Din eğitimi için şu öneriler sunulabilir:

Din eğitimi hizmetlerinin kesinlikle devlet kontrolünde yürütülmesi gerekir. Bunun için Dini eğitim kurumlarının yeniden oluşturularak ilköğretimden yükseköğretime kadar din eğitiminin her evresinde bir standart hazırlanmalı ve devletin kontrolünde bir kurum haline getirilmelidir. Böylece din eğitimi ve öğretimi uygulamaları laiklik ilkesine ters düşmediği gibi, sosyal devlet ilkesine ters düşmemektedir.

Üniversitelerin bünyesinde devlet kontrollü ilahiyat fakülteleri açılmalı ve desteklenmeli, din eğitimi veren kurumlarda istihdam edilecek din dersi öğretmenleri ve ileri düzeyde din eğitimcilerinin hazırlanması ve yetiştirilmesi için ilahiyat fakültelerinin sayısı arttırılmalıdır.

Din görevlilerinin yetiştirilmesinin bazı grup ve cemaatlerin ideolojik yönlendirmelerine, fikri inisiyatifine bırakılması, gruplaşmaları ve kutuplaşmaları doğuracağından din görevlisi eğitimine özel önem verilmesi gerekmektedir.

Devletin ülkedeki dini nüfusun yapısını dikkate alarak din-devlet ilişkilerini halkın din eğitimi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Etik Beyan

"Kırgızistan'da Din Eğitimi ve Din(i) Eğitim Modelleri" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- 1991 İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar Kanunu (1992). Erkin Too. Bişkek.
- 2008 İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar Kanunu (2009). Erkin Too 3. Bişkek.
- Akimcan Kızı, B. (2008). *Bağımsızlık sonrası Kırgızistan ortaöğretim ders kitaplarında din anlatımı* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Akramova, D. (2000). *Din eğitiminin genel eğitim içindeki yeri ve Kırgızistan'daki durum* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Akramova, D. (2006). *Kırgızistan'da orta mekteplerdeki "Adep Sabagı" dersinde din eğitimi ile ilgili amaçların gerçekleştirme düzeyi (Oş Örneği)* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Aktaş, H. (2016). Kırgızistan'da son dönem din eğitimi gelişmeleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (36), 233-257. <https://doi.org/10.16992/ASOS.11648>
- Akyol, T. (1993). Cedîcilik. TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişildi [07.03.2023]: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cedidcilik>
- Arslanbek, K. (2019). *Kırgızistan'da din politikaları ve dini kurumlar* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Aydar, H. (2009a). *Kırgızistan'da din eğitimi ve Araşan ilahiyat fakültesi*. Bişkek: Başak Yayınları.
- Aydar, H. (2009b). *Kırgızistan'da dindarlaşma*. Bişkek: Başak Yayınları.
- Aydın, M. Z. (2002). Avrupa Birliği Ülkelerinde din öğretimi ve Türkiye ile karşılaştırılması. İçinde: *1. Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde Türkiye'de din eğitimi ve sorunları sempozyumu*, 80-92.
- Baktıbaev, Z. (2013). CK: Diniy uyumdardın cayıtına aylandık. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_deputy_security_nov2013/25188524.html Erişim tarihi: 15 Nisan 2022.
- Baktıbaev, Z. (2014). Prezident diniy kırdaaldı tatal dep Baaladı. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_politics_religion_security_jan2014/25251616.html Erişim tarihi: 16 Nisan 2022.
- Bazarkulov, S. (2019a). Kırgızistan'da din eğitimi. İçinde M. Köylü ve S. Bazarkulov (Ed.), *Din Eğitimi* (p.127-145). Bişkek: Manas Yayınları.
- Bazarkulov, S. (2019b). Kırgızistan'da yüksek din öğretimi: İlahiyat fakülteleri. İçinde M. Köylü ve S. Bazarkulov (Ed.), *Din Eğitimi* (p.147-163). Bişkek: Manas Yayınları.
- Berg, B. L. & Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. H. Aydın (Çev.). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Bulan Institut Inno-vatsiy dlya Ukrepneniya Mira (BİİUM) (2007). *Religioznoe obrazovaniye v Kırgızstane: Medrese nuj-dayutsya v sroönny reforme*. Bişkek.

- Bulaninstitute (2017, October). O voprosakh reformirovaniya religiovedcheskogo i religioznogo obrazovaniya v Kyrgyzskoy Respublike, Gul'naz ISAYEVA, zaveduyushchaya otdelom analitiki Gosudarstvennoy komissii po delam religiy. Erişildi [26.03.2017]: <http://bulaninstitute.org/ru/gulnaz-isaeva/>
- Büyükalaca, O. N. (2003). *Kırgızistan'da din eğitimi ve Kırgızistan Müslümanları dinî idaresi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Cbd.minjust (t.y.). Gasudarstvennoy politiki Kırgızskoy Respubliki vı religioznoy sfere na 2021-2026 godı. Erişildi: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430711>
- Cebeci, S. (2014). *Kırgızistan'da dini durum ve din eğitimi: Durum analizj ve öneriler*. Bişkek: Manas Yayınları.
- Colaliyeva, C. (2018). *Kırgızistan liselerinde okutulan "din kùltürü tarihi" dersi programının incelenmesi: bişkek örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Kırgızistan-Türkiye "Manas" Üniversitesi, Bişkek..
- Colaliyeva, C. (2018a). Din öğretimini temelleri: Kırgızistan örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 279-295.
- Colaliyeva, C. (2018b). *Kırgızistan liselerinde okutulan "Din Kùltürü Tarihi" dersi programının incelenmesi: Bişkek örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek.
- Colaliyeva, C. (2020). Bağımsızlık yıllarında Kırgızistan okullarında din dersi denemeleri ve son dönemdeki gelişmeler. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi*, 22 (41), 173-196.
- Daniyarov, S. (1963). *Kulturnoye Stroitelstvo v Sovetskom Kırgızstane (1919-1930)*. Frunze.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (1998). *The lanscape of qualitative research: Theories and issues*. Thousand Oaks: Sage.
- Erdem, M., (2001, Kasım), "Kırgızistan'da Dinî Hayat", *Türk Yurdu dergisi*, c.21, sayı. 171, Ankara.
- Ergeşov, E. (2017). *Sosyal yaşamda önyarguların aşılmasında din öğretileri program geliştirme çalışmaları (Rusya örneği)* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Goloslama (2011). Rossia i İslamskiy mir: vektorı modernizatsii na prostah SNG. Erişildi [1.02.2020]: <https://goloslama.com/news.php?id=3376>
- Iusupov, E. (2015). *Kırgızistan'da din eğitimi* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanunu, 1. bölüm, 6. Madde. Bişkek, 1992.
- İnozpress (2016), Kyrgyzstan reformiruyet religioznoye obrazovaniye. Erişildi [16.04.16.]: <http://inozpress.kg/news/view/id/48338>
- İsaeva, G. ve Amirayev, R. (2012). Nekotone voprosı stanovleniye gosudarstvennoy politiki Kırgızskoy Respubliki V Religioznoy Sfere. *Nauka İ Novye Tehnologiy journal*, 9, 242-247.
- Jusubaliyev, A. (2011). Kırgızlarda islami eğitim üzerine tarihi bir bakış. *Oş İlahiyat Fakùltesi İlmî Dergisi*, 14 (1), 75-93.
- KC Adalet Bakanlığı (2006). Din Konsepti. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/57409> Erişim tarihi: 19 Nisan 2022.
- KC Adalet Bakanlığı (2014). Din Konsepti. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/68294> Erişim tarihi: 19 Nisan 2022.
- Kenensariyev, T. (2011). İslam dininin Kırgızistan'da taralış tarihi, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (2), 38-51.
- Konstitutsya Kırgızskoy Respubliki, (1993). Bişkek.
- Konstitutsya Kırgızskoy Respubliki, (2010). Bişkek.
- Konstitutsya Kırgızskoy Respubliki, (2021). Bişkek.
- Kozukulov, T. (2020). Bağımsızlık öncesi ve sonrası kırgız toplumunda din ve dini kurumlar üzerine bir analiz. *Journal of Divinity Faculty of Hitit University* 19 (1), 173-206.
- Köylü, M. ve Bazarkulov, S.(2018). *Din Pedagogikası*. Bişkek: Kırgız-Türk "Manas" Universiteti Basılmaları.
- Kurbanova, N. (2014). İslamskoe obrazovanie V Kırgızstane. *Tsentrlnaya Aziya İ Kavkaz Dergisi*, 17(1), 102-117.
- Kurbanova, N. U. (Edt.) (2016). *Din madaniyatının tarihi (9 klasstın okuuçuları için okuu kùtebi)*. KR Bilim berüü jana ilim ministrligi, Bişkek:"Altın print".
- Kutlu, S. (2012). Orta Asya'da Türkler ve İslâm Tasavvuru. İçinde M. S. Kafkasyalı (Ed.) *Orta Asya'da İslam Temsilden Fobiye*, 737-765. Erişildi: http://isamveri.org/pdfdrq/D226858/2012/2012_KUTLUS.pdf
- Maltabarov, B. (2017). Kırgızstandağı dinderdin ordu cana abalı. *Alatoo Academic Studies Dergisi*, 1, 409-415.
- Mamayusupov, O.ř. (2004). *O monitoringe deyatelnosti gosudarstvennih organov v realizatsii geligioznhı prav i svobod*, Oş: Gosudarstvennaya kommissiya pri pravitelstve Kırgızskoy Respubliki po Delam Religii. Bişkek.
- Moskva.bezformata (2019). VII Musul'manskiy forum «Rossiq i İslamskiy mir: vektorj modernizacii na prostranstve SNG. Erişildi [1.03.2021]: <https://moskva.bezformata.com/listnews/musulmanskiy-forum-rossiya-i-islamskiy/1850638/>
- Murzakulova, G. (2014). İsmail Gaspıralı ve Kırgızistan'da ceditçilik hareketi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 11 (4), 268-283. <https://doi.org/10.1501/MTAD.11.2014.4.54>
- Murzaraimov, B. (2017). Kırgızistan'da dini kurumlar, din eğitimi ve cemaatler. İçinde C. Buyar (Ed.) *Kırgızistan Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset* (122-143). Bişkek: BYR.
- Murzaraimov, B. (2018). *Egemenluktun keyin Kırgızstandağı diniy abal*, Bişkek: Manas Yayınları.
- Murzaraimov, B. ve Köylü, M. (2019). Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da yaygın din eğitimi ve camiler. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi*, 23 (1), 193-211.
- Muxetdinov, D. V. (2023). Dzhadidizm kak novjy tip religioznosti: opjt predvaritel'noy konceptualizacii. *Islam v Sovremennom Mire*, 18(4), 43-64. <https://doi.org/10.22311/2074-1529-2022-18-4-43-64>
- Myrzabaev, M. (2009). *Kırgızistan'da din-devlet ilişkileri'* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Religion (2017a). O provedenii akademiçeskovo seminara. Erişildi [03.11.17]: <http://religion.gov.kg/KY/2017/06/30/o-provedenii-akademicheskogo-seminara>
- Religion (2017b). Din madaniyatının tarıhı attuu pil. Erişildi [03.11.17]: <http://religion.gov.kg/KY/2017/02/17/din-madaniyatın-tarixı-atuu-pil/>
- Selçuk, M. (2009). Developing an Interfaith Dimension in RE: Theological Foundations and Educational Framework with Special Reference to Turkish Experience. *Religious education in a world of religious diversity*, 131-148.
- Topçubaev, K. (2012). *Adep dersi öğretmenlerinin yeterlilikleri: Oş ili örneğinde bir alan araştırması* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Veçerniy Bişkek, Sozdanna raboçaya gruppa po reforme gospolitiki v religioznoy sfere. Erişildi: [09.04.2022]: <http://www.vb.kg/doc/260645>
- Wikipedia (2022). İşenalı Arabayev. Erişildi [25.10.2022.]: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0%C5%9Fenal%C4%B1_Arabayev
- Yılmaz, H. (2007). Kırgızistan'da misyonerlik ve din eğitimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 123-145.
- Yılmaz, H. (2008). Çağdaş dünyada din öğretimi ve Kırgızistan'la karşılaştırılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 162-183.

EXTENDED ABSTRACT

Religious literacy refers to the values and knowledge passed down from generation to generation within the moral and cultural foundations of religion. The system of religious education in Kyrgyzstan is based on the origin of the people and their mentality, which is considered a nomadic people with different beliefs. Religious education in Kyrgyzstan takes on importance depending on the religious situation in Central Asia, and religious literacy in Kyrgyzstan is based on the Hanafi sect.

After Kyrgyz Republic gained independence, the Supreme Council of the Kyrgyz Republic adopted the “Law on Freedom of Conscience and Religious Organizations” on 16 December 1991 for legal regulation, which guaranteed the citizens of Kyrgyzstan the rights and freedoms in the matters of religion. This situation brought an understanding of secularism into religious-state relations, especially with the adoption of the constitution in 1993 and its referendum in 2007. Thus religious freedoms are guaranteed by law. Agreements with many international organizations, such as the Universal Declaration of Human Rights, the decisions of the European Parliament on human rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and the Organization for Security and Cooperation in Europe, have also contributed to the legal framework in the field of religion.

On March 4, 1996, a State unit, the current Religious Commission of the Kyrgyz Republic, was established to monitor compliance with the Constitution, laws and presidential decrees in matters related to religious education, religion and religious institutions, as well as to control development. Missionary and Islamic religious groups began to operate in this area as organizations, communities and non-governmental organizations to fill the space left by the atheist structure and oppression before independence. At the same time, on December 31, 2008, the “Law of the Kyrgyz Republic “On Religious Affiliation and Freedom of Religious Groups” was adopted in order to supervise and control the religious activities of state institutions in connection with fears of the emergence of organizations operating with radical goals in the world and their impact on Kyrgyzstan.

There is currently no official state institution in Kyrgyzstan that provides religious education and religious affairs due to the state view of religion, or rather the principle of secularism. However, it is carried out through a special unit called the Spiritual Administration of the Muslims of Kyrgyzstan (Muftiyat), which was created as an independent administration. This institution, not funded by the state, oversees and manages mosques and madrasahs.

Along with democratization, new religious teachings are conducting missionary work to find supporters, as a result of which the conversion is quite high. This situation causes family and social problems. In this context, the religious educational and educational activities of the Spiritual Administration of Muslims of Kyrgyzstan are insufficient to meet the citizens' needs who turn to religion and want to study their religion.

Taking into account all these developments, it is clear that the models of religious education in Kyrgyzstan differ. The system of religious education as a whole corresponds to the basic principles of the Hanafi sect, and it is necessary to educate clergymen, thinkers and scientists who take into account the religious feelings of the Kyrgyz, based on the characteristics of Kyrgyz ethnopedagogy and ethnopsychology, and who are involved with their national values. Hanafism in Kyrgyzstan will prevent

the spread of other sects that are alien to the mental world of the people. Otherwise, as in some countries, sectarian disagreements have a negative impact on Kyrgyz Islam. Taking into account external factors, the majority of Muslims of the Turkic world and Eurasia accept the Hanafi sect.

Comprehensive efforts are highlighted to improve religious education and issues of religious education in Kyrgyzstan. The model of religious education in Kyrgyzstan should combine civic and religious education, and the education of civil servants who will work in state institutions should be compatible with the ideals, feelings and mentality of the Kyrgyz people. Such religious education should comply with the basic requirements and principles of the Hanafi sect, take into account the freedom of religion of the Kyrgyz people, integrate with Kyrgyz values based on the characteristics of Kyrgyz ethnopedagogics and ethnopsychology.

The issue of religious education was not given due attention and sensitivity in Kyrgyzstan after gaining independence, as it was during the Soviet period. No other formula other than madrasah or traditional education was discussed in terms of religious education. Religious education was carried out mainly through communities. Traditional religious education, where there is no state control, is fraught with many radical dangers. It is important that the departments of theology in the country ensure the education of religious culture from real sources, using the experience of teaching religion in the Türkiye Republic, which shows cultural similarities. There is no doubt that the provision of religious education in accordance with the unitary structure, without causing social divisions, will reduce radical tendencies.